

De Nederlandse economie in 2026: Transities organiseren in de polder

Samenvatting

Nederlanders willen graag snelle verduurzaming. Wie de krant openslaat of de tv aanzet, zou het misschien niet zeggen, maar het is echt zo. De grote veranderingen waar Nederland voor staat, kunnen stuk voor stuk rekenen op meer voor- dan tegenstanders. Nederlanders zien klimaatverandering zelfs als het grootste probleem in de wereld. Bijna de helft van de Nederlanders vindt daarnaast dat wij zuiniger om zouden moeten gaan met de natuur door niet meer dan een eerlijk deel van de natuur te gebruiken. Een substantieel deel van de Nederlanders, 4 op de 10, zou zelfs ingrijpende persoonlijke beperkingen accepteren, zoals een vliegvakantieverbod, om binnen dit eerlijke deel te blijven.

Tegelijkertijd zien we dat de grootste zorgen van Nederlanders in de afgelopen 10 jaar nauwelijks zijn opgelost. Enkele zorgen, zoals internationaal terrorisme, leven minder. Er zijn echter ook nieuwe zorgen bijgekomen, bijvoorbeeld over gewapend conflict. En zorgen over de klimaatcrisis zijn alleen maar verhevigd. En met goede reden: ondanks de enorme stappen die zijn gezet op het gebied van duurzame energieopwekking, blijft een internationaal akkoord over het afscheid van fossiele brandstoffen vooralsnog uit en neemt de CO₂-uitstoot uit fossiele brandstoffen mondiaal nog steeds toe in plaats van af. Echt leiderschap ontbreekt, en dus modderen we voort.

Ondertussen zien Nederlanders polarisatie als het grootste probleem voor ons land. Die polarisatie zien we ook terug, juist op die terreinen waar problemen lange tijd onopgelost blijven. Zo zien we dat een grote en groeiende groep problemen als klimaatverandering en biodiversiteit serieus neemt, en tegelijkertijd een kleine groeiende groep geen probleem ziet. Polarisation zorgt er weer voor dat het niet goed lukt om beleid in te voeren om de grote problemen op te lossen, en dat ondermijnt voortgang in transities. De oplossing daarvoor is breder draagvlak zoeken voor transities door ze minder technocratisch in te steken.

Op basis van ons onderzoek zien wij vier handvatten voor beleidsmakers om transitiebeleid met breed draagvlak te maken. Ten eerste kan helder communiceren over de problemen waar we in zitten, bijvoorbeeld door bewustwordingscampagnes, in combinatie met hoopvolle visies van een Nederland na transitie, de steun voor transities vergroten en polarisatie verminderen. Ten tweede zou een focus op rechtvaardigheid, zowel bij het nemen van besluiten als in de effecten van transities, helpen om een breed draagvlak te creëren en behouden. Ten derde is het belangrijk dat de voordelen van transities snel ervaren worden, zodat mensen met diverse motivaties worden verleid om mee te doen. Als vierde: gebruik slimme technologie voor transities, maar doe dit op zo'n manier dat het niet leidt tot extra consumptie of productie. Met deze handvatten zien wij een weg naar succesvolle transities in de polder.

Inleiding

Met de Nederlandse economie gaat het op het oog prima. De werkloosheid is met 4% van de beroepsbevolking relatief laag.¹ De koopkracht is naar verwachting licht gestegen in 2025, de overheidsschuld is internationaal gezien laag en de inflatie neemt verder af.² Ook 2026 belooft, volgens macro-economische indicatoren, een jaar te worden waarin we ons niet echt druk hoeven te maken. Nederlanders behoren gemiddeld ook nog steeds tot één van de gelukkigste mensen in de wereld, onze armoede is laag, inkomen en pensioenen goed, en de zorgkwaliteit hoog.

Wie uitzoomt en vooruitkijkt, ziet een ander beeld: de Nederlandse economie en de wereld als geheel staan voor grote uitdagingen. Er is meer oorlog in de wereld dan in de afgelopen decennia. Ook geopolitieke spanningen in bredere zin nemen toe, bijvoorbeeld op het gebied van handelsoorlogen.³ Klimaatverandering is een steeds urgenter probleem; de wereld ligt niet op koers om de afgesproken doelen te halen, en biodiversiteit neemt mondiaal in hoog tempo af.^{4,5} Ook in het behalen van de Sustainable Development Goals (SDG's) lopen we achter op schema.⁶ Het verdienvermogen van de Nederlandse economie is gebaseerd op extractie en goedkope fossiele brandstoffen en daarmee achterhaald.⁷ Een grote verandering van onze economie is noodzakelijk, zoals onder meer het Wennink-rapport onderschrijft, zij het wat ons betreft vanuit een te eenzijdige focus op verdienvermogen, waarbij duurzaamheid vergeten wordt.⁸ Kortom, wie verder kijkt dan de oppervlakkige economische kengetallen, ziet dat ons economische systeem op deze manier onhoudbaar is. Juist nu verandering hard nodig

is, gebeurt er beleidsmatig weinig in Nederland. De afgelopen 5 jaar zaten we zelfs de helft van de tijd met een demissionair kabinet.⁹ Deze stilstand is achteruitgang, want we blijven investeren in onze extractieve economie en verliezen ondertussen tijd om aan de economie van de toekomst te bouwen.

In deze vooruitblik op 2026 hebben wij het dus bewust niet over inflatie, groei of begrotingstekorten in Nederland, maar over de ruimte voor transitie: hoe denken mensen over fundamentele veranderingen en hoe krijgen we die voor elkaar? Een duurzaam Nederlands verdienmodel vraagt niet alleen maar om innovatie in abstracte zin, of nog meer economische activiteit in ons oude verdienmodel. We moeten juist zoeken naar een verdienmodel dat Nederlandse kwaliteiten zoals de hoogopgeleide bevolking, geografische ligging, hoogwaardige infrastructuur in brede zin en kwalitatieve rechtsstaat combineert met de ecologische en sociaal-maatschappelijke realiteit.^{10,11,12,13}

Om inzicht te bieden in wat Nederlanders bezighoudt en waar kansen op breed gedragen verandering liggen, hebben wij in samenwerking met onderzoeksbureau Motivaction een representatieve steekproef onder ruim 1.000 Nederlanders uitgevoerd. De resultaten van deze steekproef vormen de basis van dit vooruitzicht op 2026. We hebben dat opgesplitst in drie delen.

Allereerst brengen wij de zorgen van Nederlanders over de wereld en ons land in kaart. Deze zorgen vergelijken wij met onderzoeken van tien jaar geleden zoals de Eurobarometer.¹⁴ Zo krijgen we inzicht in wat er in de

¹ Centraal Bureau voor de Statistiek. (2026). Arbeidsdeelname en werkloosheid per maand. [Arbeidsdeelname en werkloosheid per maand](#) | CBS

² Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. (2025). Koopkrachtberekeningen 2025. [Koopkrachtberekeningen 2025](#)

³ The Budget Lab. (2025). State of US Tariffs: October 17, 2025. [State of U.S. Tariffs](#)

⁴ UNEP. (2025). Emissions Gap Report 2025. [Emissions Gap Report 2025](#) | UNEP - UN Environment Programme

⁵ WWF. (2024). Living Planet Report 2024. [Living Planet Report 2024](#) | WWF

⁶ Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G., Iablonski, G. (2025). Financing Sustainable Development to 2030 and Mid-Century. Sustainable Development Report 2025, Chapter 2. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press. DOI: <https://doi.org/10.25546/111909>. [Sustainable Development Report 2025](#)

⁷ Planbureau voor de Leefomgeving. (2025). Klimaat- en Energieverkenning 2025. [Klimaat- en Energieverkenning 2025](#)

⁸ Wennink, P. (2025). De Route naar Toekomstige Welvaart, een sterk Nederland in een relevant Europa. [rapport_wennink_12december2025.pdf](#)

⁹ Wikipedia. (2025). Lijst van Nederlandse kabinetten. [Lijst van Nederlandse kabinetten - Wikipedia](#)

¹⁰ World Top 20. (2026). International Education Database. Education Data Base - [Educate Every Child on the Planet: The World Top 20 Project](#)

¹¹ World Population Review. (2026). Infrastructure by Country 2026. [Infrastructure by Country 2026](#)

¹² World Justice Project. (2025). WJP Rule of Law Index. [WJP Rule of Law Index](#) | [Global Insights](#)

¹³ Planetary Boundaries Science (PBSscience). (2025). Planetary Health Check 2025. Potsdam Institute for Climate Impact Research (PIK), Potsdam, Germany. [Planetary Health Check](#)

¹⁴ European Union. (2026). Eurobarometer, Public Opinion in the European Union. [Eurobarometer – Public opinion in the European Union](#)

afgelopen tien jaar daadwerkelijk is veranderd in de houding van Nederlanders ten opzichte van bijvoorbeeld klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en vegetarisch eten. We reflecteren daarbij ook op wat er feitelijk is gebeurd in de afgelopen tien jaar. Tot slot signaleren wij dat een concreet sociaal kantelpunt binnen handbereik lijkt.

Ten tweede onderzoeken we, net als vorig jaar, de steun voor de transities waar Nederland voor staat. We weten dat Nederland een grote verbouwing nodig heeft om duurzamer en rechtvaardiger te worden. Ook duiden we de polarisatie die we in de resultaten van de steekproef zien.

We sluiten af met een bespreking van hoe transities georganiseerd kunnen worden. Dit doen we op basis van een aantal vragen in onze steekproef over milieudruk en (internationale) verdeling. Hiermee bouwen we voort op het rapport *Welvaart binnen Grenzen* van de Argumentenfabriek, waarin gezocht is naar manieren om Nederland binnen planetaire grenzen te krijgen.¹⁵ Deze negen kritische processen voor een ecologisch stabiele en veerkrachtige aarde blijken relatief onbekend bij Nederlanders. Op het gebied van eerlijkheid wordt een breed omarmde voorkeur zichtbaar. We signaleren ook dat juist de groepen die sociaaleconomisch kwetsbaar zijn - en vaak minder bekend zijn met de noodzaak tot transities - heldere regels erg belangrijk vinden. Op basis van de inzichten uit deze steekproef doen we suggesties voor overheidsbeleid, met één helder doel voor ogen: een succesvolle transitie in de polder.

¹⁵ De Argumentenfabriek. (2025). Welvaart binnen Grenzen. [Welvaart binnen grenzen - De Argumentenfabriek](#)

De grootste zorgen van Nederlanders, nu en tien jaar geleden

In dit deel van ons rapport bespreken we hoe de houding van Nederlanders ten opzichte van problemen en veranderingen zich heeft ontwikkeld in de afgelopen tien jaar. We doen dit door publiek beschikbare steekproeven uit 2015 te vergelijken met onze eigen steekproef van eind 2025.¹⁶ We maken eerst een vergelijking in de tijd van wat Nederlanders als grootste mondiale problemen zien. Deze ontwikkelingen in de publieke opinie staven we vervolgens met data over feitelijke ontwikkelingen. Hierna zoomen we in op hoe de houding van mensen ten opzichte van klimaatverandering en biodiversiteitsverlies de afgelopen tien jaar is veranderd, en in hoeverre mensen minder vlees zijn gaan eten.

De meest ernstige problemen in de wereld

Wat is het meest ernstige probleem waarmee de wereld te maken heeft?

Bron: Motivaction, 2025

We beginnen met de grootste zorg van Nederlanders: klimaatverandering. Vergeleken met tien jaar geleden noemen Nederlanders duidelijk vaker klimaatverandering als grootste mondiale zorg.¹⁷ Inmiddels vindt 1 op de 4 Nederlanders dit het grootste mondiale probleem. Tien jaar geleden vond nog zo'n 16% van de ondervraagden klimaatverandering het belangrijkste probleem.

In de afgelopen 10 jaar is er wereldwijd wel wat progressie geboekt om klimaatverandering tegen te gaan, maar lang niet voldoende om de zorgen te stoppen. In 2015 spraken landen in het Parijs-akkoord af de opwarming van de aarde te proberen te beperken tot 1.5 graden. Dit doel raakt inmiddels uit zicht.¹⁸ Er is onomstotelijk wetenschappelijk bewijs dat de aarde sneller opwarmt door menselijke invloed.¹⁹

Natuurlijk is het positief dat er steeds meer zon- en windenergie wordt opgewekt, tegen steeds lagere kosten per watt.^{20,21} Zo is Nederland zelf wereldwijd koploper 'zon op dak'. Dit hebben we met name te danken aan krachtig en consistent subsidiebeleid. Toch raken onze doelen uit zicht. Niet alleen in Nederland, maar ook mondiaal blijkt de huidige aanpak van klimaatverandering simpelweg onvoldoende. In 2025 was de mondiale uitstoot uit fossiele bronnen hoger dan in 2024.²² Van een echte energietransitie is mondiaal dus nog steeds geen sprake. Wereldwijd blijft ook de financiering van fossiele brandstoffen toenemen.²³ Het scenario dat olie- en gasgebruik wereldwijd blijft groeien tot 2050 is zelfs nu nog plausibel.²⁴ Dus blijft de grootste zorg van mensen al tien jaar lang onopgelost. Zonder daadkrachtige overheden op nationaal, Europees en mondiaal niveau, blijft het aanmodderen.

¹⁶ We hebben de vraagstelling van 10 jaar geleden herhaald om antwoorden zo vergelijkbaar mogelijk te maken.

¹⁷ European Union. (2015). Eurobarometer Climate Change 2015. [Climate Change - November 2015 - - Eurobarometer survey](#)

¹⁸ UNEP. (2025). Emissions Gap Report 2025. [Emissions Gap Report 2025 | UNEP - UN Environment Programme](#)

¹⁹ IPCC. (2021). Summary for Policymakers. In: *Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. [IPCC AR6 Working Group 1: Summary for Policymakers](#)

²⁰ Our World in Data. (2026). Modern Renewable Electricity Generation by Source, World. [Modern renewable electricity generation by source, World](#)

²¹ Our World in Data. (2026). Solar Photovoltaic Panel Prices. [Solar photovoltaic panel prices](#).

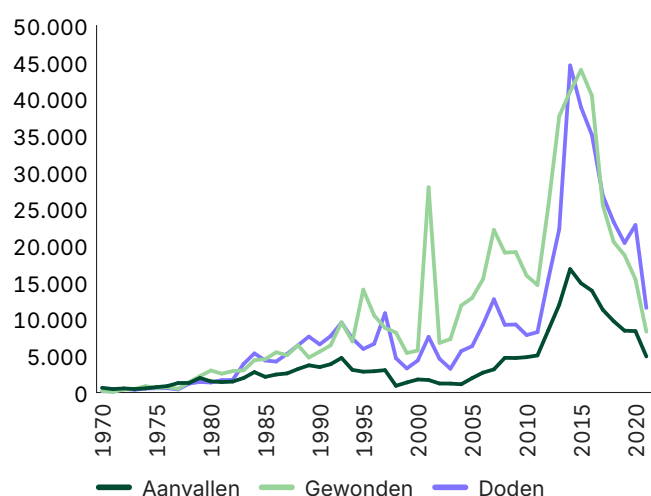
²² Friedlingstein, P., O'Sullivan, M., Jones, M. W., Andrew, R. M., Bakker, D. C., Hauck, J., ... & Zeng, J. (2025). Global Carbon Budget 2025. *Earth System Science Data Discussions*, 2025, 1-139.

²³ BOCC Coalition. (2025). Banking on Climate Chaos: Fossil Fuel Finance Report 2025. [BOCC_2025_FINAL4.pdf](#)

²⁴ International Energy Agency. (2025). World Energy Outlook 2025. [World Energy Outlook 2025](#)

Hoe anders is de situatie rond de op een na grootste zorg van tien jaar geleden: internationaal terrorisme. Inmiddels is deze zorg een stuk minder. Een blik op de data laat zien dat dit empirisch te verklaren is; vlak voor en tijdens 2015 was er een piek in het aantal aanslagen en slachtoffers, voornamelijk door Islamitische Staat. Inmiddels zijn deze aantallen sterk afgenomen.

Terroristische aanvallen, gewonden en doden

Bron: Global Terrorism Database (2022)

Ook op het gebied van armoede, honger en drinkwater zijn de zorgen afgenomen, en de empirische gegevens ondersteunen dat grotendeels. Een steeds groter deel van de mensen beschikt over veilig drinkwater en een kleiner deel leeft in armoede.^{25,26} Toch kunnen we dit niet als verworvenheid beschouwen. Het aantal mensen in extreme armoede stagneert de laatste jaren en zal naar verwachting vanaf 2030 weer toenemen.²⁷ Bovendien is het aandeel ondervoede mensen sinds 2015 zelfs toegenomen.²⁸ De afgenomen zorgen over armoede, honger en gebrek aan drinkwater kunnen dus niet worden toegeschreven aan het oplossen van deze problemen. Andere problemen zijn dus belangrijker geworden.

²⁵ World Bank. (2026). People using safely managed drinking water services (% of population), World. [People using safely managed drinking water services \(% of population\) | Data](#)

²⁶ Lønborg, J.H., Viveros, M., Andres Castaneda Aguilar, R., Lakner, C., Lara Ibarra, G., Nguyen, M. C., Mahler, D. G.. (2025) September 2025 global poverty update from the World Bank: New data and regional classifications. *World Bank Blogs*. [September 2025 global poverty update from the World Bank](#)

²⁷ Roser, M. (2025). The end of progress against extreme poverty?. [The end of progress against extreme poverty? - Our World in Data](#)

²⁸ World Bank. (2026). Prevalence of undernourishment (% of population), World. [Prevalence of undernourishment \(% of population\) | Data](#)

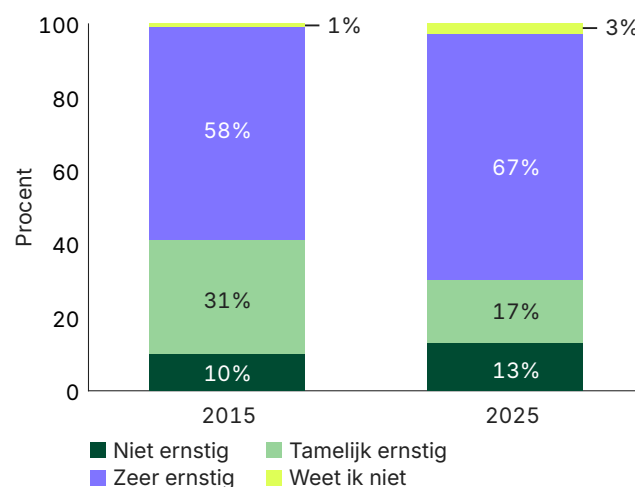
²⁹ We doen deze uitspraak op basis van de hoeveelheid geweldsconflicten en de hoeveelheid doden ten gevolge van deze conflicten uit de [Uppsala Conflict Data Program and Peace Research Institute Oslo \(2025\)](#).

De dreigende gevolgen van klimaatverandering hebben we al besproken, maar ook een andere zorg is de afgelopen tien jaar sterk toegenomen: gewapend conflict. De genocide in Gaza, de oorlog in Oekraïne en andere oorlogen dragen zeer waarschijnlijk bij aan deze groeiende zorg. Deze groeiende bezorgdheid heeft ook duidelijk empirische basis: zowel het aantal conflicten als het aantal doden als gevolg van geweld (zowel door staten als door andere groeperingen) is nu hoger dan in de afgelopen decennia.²⁹ Deze groeiende zorg is op mondiale schaal dus goed te verklaren.

Spotlight: klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en vegetarisch eten

Over de onderwerpen klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en vegetarisch eten maken we een uitgebreidere vergelijking in de tijd.

In hoeverre is klimaatverandering een serieus probleem?

Bron: Motivaction, 2025

We weten al dat klimaatverandering de grootste mondiale zorg is van Nederland. We weten ook hoe ernstig alle respondenten dit probleem achten op een schaal van 1 (helemaal niet ernstig) tot 10 (zeer ernstig). En we kunnen deze resultaten vergelijken met tien jaar geleden. De zorgen om biodiversiteit en kennis van het begrip biodiversiteit kunnen we ook vergelijken met tien jaar geleden, net als het aantal dagen waarop mensen vegetarisch eten.

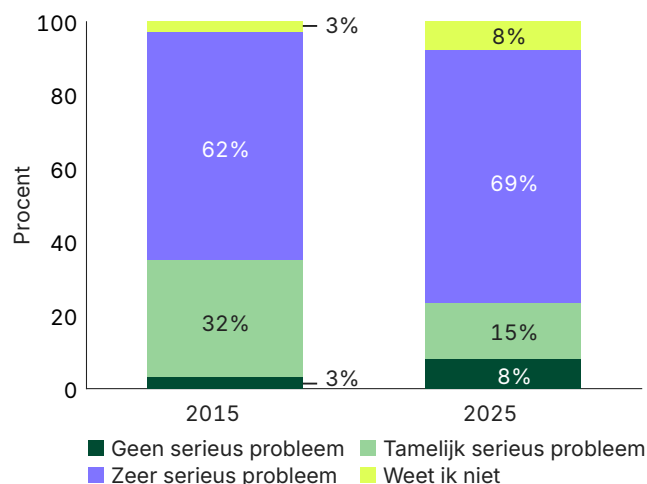
Vergeleken met tien jaar geleden ziet een grotere groep mensen klimaatverandering als ernstig probleem.³⁰ Tien jaar geleden ging dit om 58%, inmiddels om 67%. Dit is in lijn met de gegroeide zorgen om klimaatverandering in de rangorde van mondiale problemen. We zien tegelijkertijd echter dat de groep mensen die klimaatverandering helemaal niet als serieus probleem ziet ook licht is gegroeid. In 2015 ging dit nog om 10%, inmiddels gaat het om 13%. Terwijl de groep die klimaatverandering als ernstig ziet – de grote meerderheid – groeit, groeit ook de kleine minderheid die geen ernstig probleem ziet. Steeds minder mensen hebben een gematigde mening in de vorm van een tamelijk ernstig probleem. We zien hier een steeds sterkere tegenstelling ontstaan tussen de uitersten met een kleinere groep in het midden: polarisatie.

De zorgen om biodiversiteitsverlies zijn ook sterk toegenomen de laatste tien jaar.³¹ Met name zorgen om biodiversiteitsverlies binnen de grenzen van Nederland groeiden erg sterk. Waar in 2015 nog maar 17% van de respondenten biodiversiteitsverlies in Nederland als een serieus probleem zag, geldt dit inmiddels voor 64%. De groep mensen die helemaal geen serieus probleem rond biodiversiteitsverlies in Nederland ziet is ondertussen flink gekrompen. Tien jaar geleden dacht nog 36% van de mensen hier zo over, inmiddels gaat het nog maar om 11%.

Dat de zorgen om biodiversiteitsverlies in Nederland zijn gegroeid kan vermoedelijk worden verklaard door de stikstofcrisis, expliciet gelinkt aan biodiversiteitsverlies.³² De interesse in biodiversiteit neemt in de afgelopen tien jaar duidelijk toe, waarbij online specifiek gezocht wordt naar wat biodiversiteit betekent.³³ Tips voor individuele bijdragen aan biodiversiteitsbehoud verschijnen inmiddels op nationaal nieuws.³⁴ Al met al lijkt het erop dat er in de

afgelopen tien jaar een golf aan bewustzijn rond het belang van biodiversiteit en biodiversiteitsverlies in Nederland is geweest. Dit wordt onderstreept door de bekendheid van het begrip biodiversiteit. In 2015 gaf iets meer dan een derde van de mensen aan te weten wat biodiversiteit is en had ruim een op de vijf mensen er nog nooit van gehoord. Inmiddels weet meer dan de helft van de mensen wat biodiversiteit is en heeft slechts een op de twintig hier nog nooit van gehoord.

In hoeverre vind je biodiversiteitsverlies een serieus probleem in de wereld?

Bron: Motivaction, 2025

De zorgen van Nederlanders om biodiversiteitsverlies wereldwijd zijn ook toegenomen, maar waren al groot. Tien jaar geleden zag al 62% van de mensen een serieus probleem. Inmiddels geldt dit voor 69% van de mensen. Deze cijfers liggen in dezelfde orde grootte als de groep mensen die zich zorgen maakt om klimaatverandering op mondiaal niveau. Ook hier zien we in de afgelopen 10 jaar *polarisatie*. De groep die geen serieus probleem ziet is gegroeid van 3% naar 8%. Wederom zien we dat op een gebied waar ecologische crises zich voortslepen, de bevolking verdeeld raakt in twee groepen: een grote meerderheid die een serieus probleem ziet, en een

³⁰ We definiëren ernstig als een score van 7 of hoger, in lijn met de Eurobarometer uit 2015.

³¹ In de vraagstelling gebruiken we niet het begrip biodiversiteit zelf, wegens mogelijke onbekendheid bij respondenten. In plaats daarvan gebruiken we conform de steekproef van 10 jaar geleden de definitie: *“de afname en mogelijke uitsterving van dier- en plantensoorten en ecosystemen”*

³² Adviescollege Stikstofproblematiek. (2019). Niet Alles Kan, Eerste Advies van het Adviescollege Stikstofproblematiek. [Niet_alles_kan_Eerste_advies_Adviescollege_Stikstofproblematiek_25-09-2019.pdf](https://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2019/09/25/niet-alles-kan-eerste-advies-adviescollege-stikstofproblematiek-25-09-2019.pdf)

³³ Google Trends. (2026). Zoektrends verkennen > Biodiversiteit. [Verkennen - Google Trends](https://trends.google.com/trends/explore?q=Biodiversiteit&geo=NL)

³⁴ NOS. (2024). Wat jij kunt doen voor meer fladderende vlinders in je tuin, of op je balkon. [Wat jij kunt doen voor meer fladderende vlinders in je tuin, of op je balkon](https://www.nos.nl/nieuws/2024/04/10/wat-jij-kunt-doen-voor-meer-fladderende-vlinders-in-je-tuin-of-op-je-balkon)

minderheid die geen serieus probleem ziet. De groep in het midden, die een gematigd probleem ziet, krimpt.

We kunnen nog een vergelijking maken met tien jaar geleden: in hoeverre eet Nederland vegetarisch? Minder dierlijke eiwitten eten levert een belangrijke bijdrage aan het beperken van zowel klimaatverandering als biodiversiteitsverlies en levert daarnaast gezondheidsvoordelen op.³⁵ Een verschuiving naar een meer plantaardig dieet speelt dus een belangrijke rol in duurzaamheidstransities.

Tien jaar geleden gaf bijna 3% van de mensen aan geen vlees te eten, en ongeveer 14% at slechts 1 of 2 dagen per week vlees.³⁶ Inmiddels geeft 7% van de mensen aan vegetarisch te eten, en nog eens 16% eet maar 1 of 2 dagen per week vlees. Nu 23% van de mensen niet of nauwelijks vlees eet, lijkt een sociaal kantelpunt binnen handbereik. Tegelijkertijd is er nog een zeer aanzienlijke groep mensen – 20% – die iedere dag vlees eet. Een mogelijke maatregel om de transitie naar een plantaardig dieet te versnellen in de vorm van een hogere belasting op vlees en zuivel kan volgens onze steekproef op veel weerstand rekenen. Ook in deze transitie zien we dus *polarisatie* terwijl de vegetarische onderstroom zichtbaarder wordt. Dit neemt niet weg dat een hogere prijs voor vlees en zuivel bij zou kunnen dragen aan verdere gedragsverandering, maar het maakt de implementatie politiek wel uitdagend.

³⁵ Laine, J. E., Huybrechts, I., Gunter, M. J., Ferrari, P., Weiderpass, E., Tsilidis, K., ... & Vineis, P. (2021). Co-benefits from sustainable dietary shifts for population and environmental health: an assessment from a large European cohort study. *The Lancet Planetary Health*, 5(11), e786-e796.

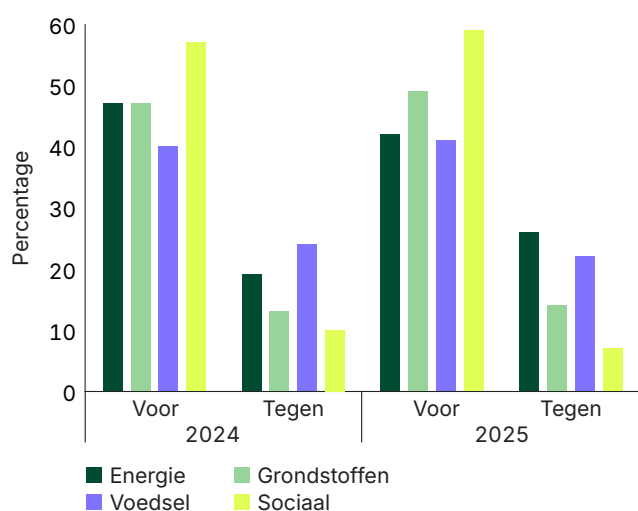
³⁶ De data voor 2015 komt uit een onderzoek door Motivaction in opdracht van het [Voedingscentrum](#). Voor hergebruik van de data is goedkeuring van het Voedingscentrum verkregen.

Steun voor duurzaamheidstransities blijft hoog

Er is flink wat veranderd vergeleken met tien jaar geleden, maar ook met vorig jaar valt een vergelijking te trekken. Toen onderzochten wij in ons kantelpuntenonderzoek hoe Nederlanders dachten over benodigde transitie.^{37,38} Onze belangrijkste conclusie op basis van dat onderzoek was dat er – ondanks de soms trage voortgang – een zeer overtuigende groep Nederlanders elk van de benodigde transitie steunt.

omlaag dan nu gebeurt.” Dit lijkt moeilijk te rijmen met de duidelijk aanwezige zorgen over klimaatverandering wereldwijd. Wellicht heeft het schrappen van klimaatbeleid, in combinatie met de achterstand op onze doelen, het idee weggenomen dat versnelde afbouw mogelijk is.^{39,40} Desalniettemin zijn er duidelijk meer Nederlanders vóór een versnelde afbouw van de CO₂-uitstoot dan tegen. Op basis van onze steekproef lijkt Nederland nog steeds een land dat staat te popelen voor serieuze duurzaamheidstransities.

Steun en tegenstand per transitie 2024 vs. 2025

Bron: Motivaction, 2025

Dit beeld geldt in het algemeen onverminderd voor 2025. De absolute percentages zijn iets verschoven, hoewel niet altijd statistisch significant. Op het gebied van de grondstoffen-, voedsel- en sociale transitie lijkt de steun nog iets breder geworden, waarbij voor de laatste twee ook de groep tegenstanders iets is gekrompen. De grondstoffentransitie stuit daarentegen juist op iets meer weerstand dan vorig jaar. De steun voor de energietransitie lijkt wat af te nemen. Vergeleken met vorig jaar zijn minder mensen het eens en meer mensen het oneens met de stelling “De CO₂-uitstoot in Nederland moet veel sneller

Polarisatie en transitie

Gevraagd naar het grootste probleem in Nederland noemen Nederlanders het vaakst *polarisatie*.⁴¹ Ook in de antwoorden van onze steekproef zien we op enkele onderwerpen deze polarisatie terug. Vooral op gebieden waar transitie al enige tijd gaande zijn en waar de duurzame norm en gedrag serieuze vormen aanneemt – zoals klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en vegetarisch eten – zien we een groeiende groep voor- en tegenstanders, met slechts een beperkte groep neutrale respondenten.

Er zijn verschillende mogelijke oorzaken voor deze toenemende polarisatie. Vanuit transitietheorie lijkt regime resistance – verzet tegen verandering vanuit bestaande maatschappelijke structuren en (commerciële) belangen – een aannemelijke hypothese. Mogelijk speelt ook de fragmentatie van nieuws- en informatievoorziening een rol. Nederlanders lezen steeds minder nieuws en doen dat bovendien uit steeds minder diverse bronnen.⁴² Zonder dit soort divers nieuwsgebruik kan het voorkomen dat groepen mensen een ander beeld krijgen van de problemen die in de wereld spelen, wat polarisatie in de hand werkt. Dit soort bubbelvorming is bijvoorbeeld zichtbaar rond het thema biodiversiteit in het nieuws. Wetenschappers die het probleem van biodiversiteitsverlies erkennen, zijn de meest geciteerde groep zijn in de berichtgeving over biodiversiteitsverlies.⁴³ Toch vindt in een aantal artikelen, in een geconcentreerde groep kranten, ook wetenschapsontkenning plaats.⁴⁴

³⁷ Het gaat om de voedseltransitie, grondstoffentransitie, energietransitie, welzijnstransitie en maatschappelijke transitie. Wegens gedeeltelijke overlap hebben we dit jaar de vraagstelling voor de voedsel- en welzijnstransitie samengevoegd onder een gezond en duurzaam dieet.

³⁸ Triodos Bank. (2025). De Nederlandse Economie in 2025: Grootscheepse verbouwing kan beginnen. [Outlook 2025](#)

³⁹ NOS. (2025). Deadline klimaatdoelen komt dichterbij, maar veel klimaatbeleid geschrapt. [Deadline klimaatdoelen komt dichterbij, maar veel klimaatbeleid geschrapt](#)

⁴⁰ Planbureau voor de Leefomgeving. (2025). Klimaat- en Energieverkenning 2025. [Klimaat- en Energieverkenning 2025](#)

⁴¹ 22% van de respondenten noemt polarisatie als het meest ernstige probleem in Nederland

⁴² Commissariaat voor de Media. (2025). Digital News Report Nederland 2025. [Digital-News-Report-2025-1.pdf](#)

⁴³ Geels, F. W. (2014). Regime resistance against low-carbon transitions: introducing politics and power into the multi-level perspective. *Theory, culture & society*, 31(5), 21-40.

⁴⁴ Scoones, I., Leach, M., & Newell, P. (2015). The politics of green transformations (p. 238). Taylor & Francis.

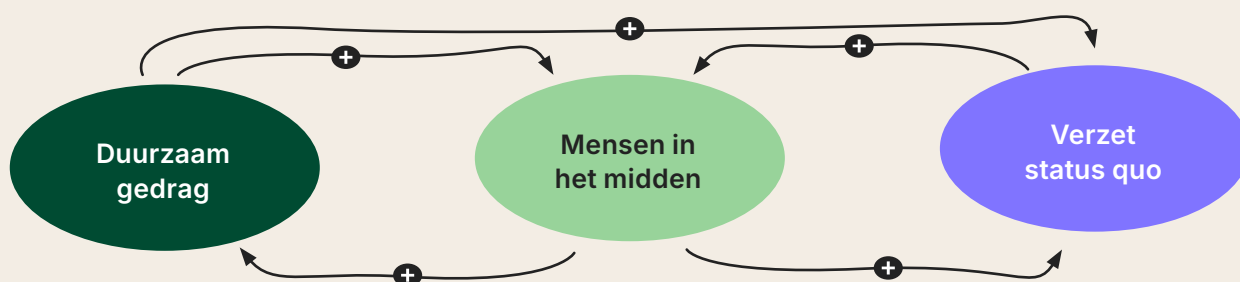
Doordat Nederlanders uit steeds minder diverse bronnen nieuws lezen, vindt er dus steeds minder dialoog plaats tussen deze twee groepen met 'alternatieve waarheden'.

Juist een vorderende en succesvolle transitie (in de zin dat duurzaamheidsdoelen worden bereikt) kan gepaard gaan met groeiende weerstand. Transitie zijn immers geen apolitieke processen, maar gaan juist over een verschuiving van onderliggende waarden en overtuigingen.⁴⁵ Met name bij cultureel of sociaal gevoelige transitie zoals het eten van een plantaardig dieet is het te verwachten dat, naarmate een groeiende minderheid andere keuzes maakt en een mogelijk kantelpunt dus dichterbij komt, de sociale frictie toeneemt.⁴⁶ Zeker als er coalities ontstaan van gevestigde belangen en groepen mensen. Een voorbeeld hiervan is de energietransitie, waarbij bepaalde groepen wel de nadelen op korte termijn ervaren, maar niet de voordelen. Zo kampten er in 2024 in Nederland meer dan 500 duizend huishoudens met energiearmoede.⁴⁷ Deze groep ervaart de nadelen van de transitie in de vorm van een (te) hoge energierekening, waarop weerstand een logische reactie is. Publiek debat over de negatieve aspecten van een verandering, of negatieve beeldvorming rond verandering, is dan een logische tegenreactie vanuit het bestaande systeem op de transitie in wording.⁴⁸ Deze polarisatie kan het moeilijker maken om transitie op een inclusieve manier vorm te geven. Compromissen worden nu eenmaal lastiger naarmate tegenstellingen verharder.

Zo kan in transitie een dynamiek ontstaan waarbij aan de ene kant beweging richting positieve kantelpunten ontstaat, maar waarbij de groeiende onderstroom ook tot weerstand leidt. Deze dynamiek is schematisch weergegeven in het figuur onderaan deze pagina. Duurzaam gedrag van een kleine groep stimuleert mensen in het midden om ook duurzaam gedrag te vertonen. Tegelijkertijd stimuleert (groeiend) duurzaam gedrag verzet vanuit de status quo. Dit verzet vanuit de status quo 'trekt' ook aan mensen in het midden, die verleid worden zich ook te verzetten tegen transitie. Voor succesvolle transitie is het belangrijk dat de *feedback loop* naar duurzaam gedrag - de positieve kantelpunten - het wint van de *feedback loop* van verzet, oftewel de negatieve kantelpunten. Het draait er hierbij om mensen in het midden te overtuigen van het belang van duurzaamheid en weerstand tegen verandering te overwinnen.

Een mogelijke manier om weerstand tegen een transitie te overwinnen is door de pijn voor de "verliezers" van een transitie te verminderen. Als we eerder hadden ingezet op bijvoorbeeld een grootschalig isolatie initiatief, zouden de voordelen van de transitie voor deze groep voelbaar zijn geweest, en weerstand daarmee minder waarschijnlijk.⁴⁹ Dit kan zowel aan de consumentenkant - als bij producenten en werknemers. Zo kan het begeleiden van werknemers van fossiele bedrijven naar passend nieuw werk een manier zijn om weerstand tegen transitie onder deze groep te verminderen. Voor bedrijven zelf zijn innovatie- of transformatiesubsidies een optie.

Transitiedynamiek met positieve en negatieve feedback loops

⁴⁵ Judge, M., Bouman, T., Steg, L., & Bolderdijk, J. W. (2024). Accelerating social tipping points in sustainable behaviors: Insights from a dynamic model of moralized social change. *One Earth*, 7(5), 759-770.

⁴⁶ Hundscheid, L., Wurzinger, M., Gühneemann, A., Melcher, A. H., & Stern, T. (2022). Rethinking meat consumption—How institutional shifts affect the sustainable protein transition. *Sustainable Production and Consumption*, 31, 301-312.

⁴⁷ Centraal Bureau voor de Statistiek. (2025). Energiearmoede in 2024 gestegen naar 6,1 procent. [Energiearmoede in 2024 gestegen naar 6,1 procent | CBS](#)

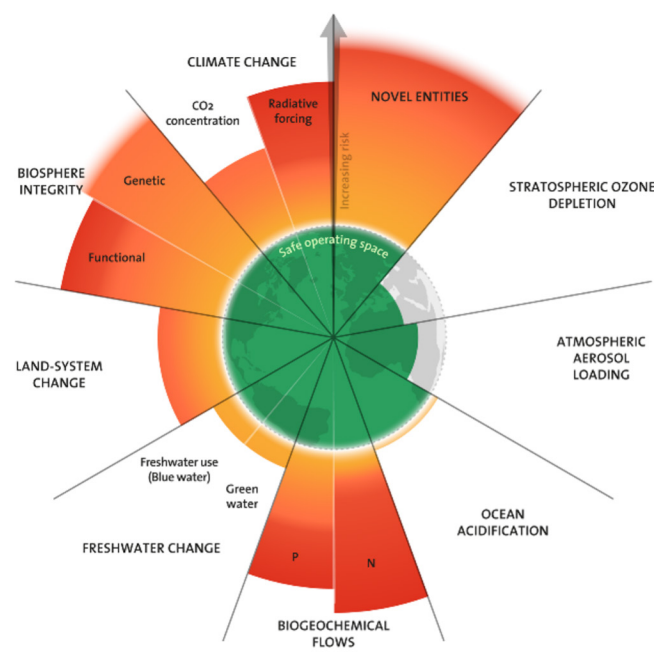
⁴⁸ De Gooyert, V., Rouwette, E., Van Kranenburg, H., Freeman, E., & van Breen, H. (2016). Sustainability transition dynamics: Towards overcoming policy resistance. *Technological Forecasting and Social Change*, 111, 135-145.

⁴⁹ Lenton, T. M., Powell, T. W., Smith, S. R., Geels, F. W., Alkemade, F., Ayoub, M., ... & Smith, T. (2025). A method to identify positive tipping points to accelerate low-carbon transitions and actions to trigger them. *Sustainability Science*, 1-20.

Een economie binnen planetaire grenzen?

We hebben al besproken dat klimaatverandering de grootste zorg van Nederlanders is op mondiale schaal, en dat ook de zorgen over biodiversiteit toenemen. Verduurzaming gaat echter over meer dan klimaat en biodiversiteit. De planetaire grenzen vormen de limieten voor negen kritieke processen om de aarde stabiel en weerbaar te houden. Op dit moment zijn wereldwijd al zeven van deze negen grenzen overschreden.⁵⁰ Dit betekent dat de milieudruk die onze mondiale economie veroorzaakt, de draagkracht van onze aarde ver overschrijdt. Voor ons is dat een reden om hier dieper in te duiken. Want nu uit wetenschappelijk onderzoek steeds duidelijker wordt dat stikstof, verzuring van oceanen en het grondgebruik de draagkracht van de aarde steeds verder overschrijden, is het belangrijk om dit mee te nemen in beleid én mensen te vragen hoe zij denken te kunnen bijdragen aan oplossingen.

Planetary boundaries

Bron: Azote for Stockholm Resilience Centre, based on analysis in Sakschewski and Caesar et al. 2025

In onze steekproef hebben we onderzocht in hoeverre mensen bekend zijn met de planetaire grenzen, of zij een rechtvaardige verdeling van de beschikbare milieuruimte belangrijk vinden, welk verdelingsprincipe zij eerlijk achten, en hoe zij het liefst een verbouwing zouden willen organiseren. Hierbij bouwen we voort op het rapport *Welvaart binnen Grenzen* van de Argumentenfabriek.⁵¹

Kennis

Planetaire grenzen zijn vrij onbekend bij de gemiddelde Nederlander. De helft van onze respondenten geeft aan er nog nooit van te hebben gehoord, en nog eens één op de vijf heeft er wel van gehoord, maar weet niet wat het begrip betekent. Hoewel ze het fundament vormen voor het leven op aarde, zijn de planetaire grenzen dus bij veel Nederlanders onbekend.

Om binnen de draagkracht van de aarde te komen en een veilige toekomst tegemoet te gaan, zal de internationale ruimte voor milieudruk op de een of andere manier verdeeld moeten worden over landen. Er zijn meerdere manieren om te beargumenteren wat een eerlijk aandeel is van Nederland in de mondiale milieudruk. Welk principe je ook kiest, Nederland zit er nu (ver) boven.⁵² In onze steekproef hebben we onderzocht of Nederlanders zich bewust zijn van deze oneerlijk hoge milieudruk. Na een korte uitleg over planetaire grenzen en milieudruk, vroegen we: "Wist je dat Nederland op dit moment per persoon meer schade aan het milieu veroorzaakt dan eerlijk zou zijn als we het wereldwijd gelijk zouden verdelen?"

Ook hier geeft (ruim) de helft van de Nederlanders aan dit niet te weten. Minder dan een op de vijf zegt zich hier volledig van bewust te zijn. Kortom, het bewustzijn van zowel de biofysische basis van duurzaamheid als kennis over het gebrek aan internationale rechtvaardigheid wat betreft milieudruk zijn in Nederland slechts (zeer) beperkt aanwezig.

⁵⁰ Planetary Boundaries Science (PBSscience). 2025. Planetary Health Check 2025. Potsdam Institute for Climate Impact Research (PIK), Potsdam, Germany. Heckmann, T., Heilemann, A., Huiskamp, W. N., Jahnke, A., Kaiser, J., Kitzmann, N., Krönke, J., Kühnel, D., Laureanti, N. C., Li, C., Liu, Z., Loriani, S., Ludescher, J., Mathesius, S., Norström, A., Otto, F., Paolucci, A., Pokhotelov, D., Rafiezadeh Shahi, K., Raju, E., Rostami, M., Schaphoff, S., Schmidt, C., Steinert, N. J., Stenzel, F., Virkki, V., Wendt-Potthoff, K., Wunderling, N., Rockström, J. (2025): Planetary Health Check 2025: A Scientific Assessment of the State of the Planet, Potsdam: Potsdam Institute for Climate Impact Research (PIK). <https://doi.org/10.48485/pik.2025.017>

⁵¹ De Argumentenfabriek. (2025). *Welvaart binnen Grenzen*. [Welvaart binnen grenzen - De Argumentenfabriek](#)

⁵² Dit geldt voor zowel [klimaatverandering](#) als [ecologische voetafdruk](#) en ook voor [planetaire grenzen](#).

Eerlijkheid

We hebben Nederlanders gevraagd of zij het belangrijk vinden de beschikbare ruimte binnen planetaire grenzen *eerlijk* te verdelen. Bijna de helft van de Nederlanders vindt dat wij niet meer dan een eerlijk deel zouden mogen gebruiken, zodat er voldoende overblijft voor andere landen en toekomstige generaties. Een bijna even grote groep twijfelt, wat mogelijk verklaard kan worden door het beperkte bewustzijn over de huidige verdeling of onduidelijkheid over wat er precies met eerlijkheid wordt bedoeld. Van de groep mensen die aangeeft zich bewust te zijn van de overschrijding van het Nederlandse 'eerlijke deel', vindt iets meer dan 60% het wenselijk dat Nederland zich aan dit eerlijke deel houdt. Dit percentage ligt duidelijk hoger dan bij de groep die zich niet bewust is van deze overschrijding. Ook dit suggereert dat verhoogd bewustzijn mogelijk tot bredere steun voor rechtvaardige transities kan leiden. In onze vragenlijst hebben we ook geprobeerd te peilen in hoeverre Nederlanders bereid zijn luxe op te offeren om binnen dit eerlijke deel te blijven. Vier op de tien respondenten geeft aan dat ze ingrijpende persoonlijke beperkingen, zoals een vliegvakantie-verbod, zouden accepteren om binnen het eerlijke deel te blijven.

Wat is eerlijk?

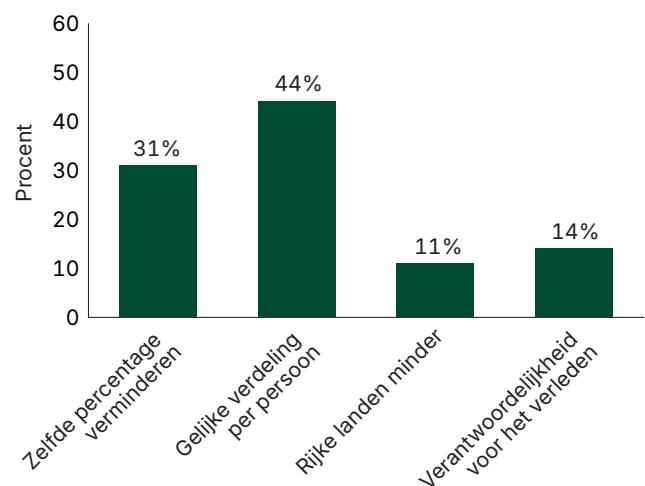
Eerlijk verdelen klinkt eenvoudig, maar er zijn meerdere manieren om te beredeneren wat een eerlijke verdeling is. Dus zelfs als we internationaal milieudruk eerlijk zouden willen verdelen, moeten we kiezen tussen meerdere verdelingsprincipes. Om te onderzoeken of er in Nederland overeenstemming bestaat over wat 'eerlijk' is, hebben we de steekproef vier eerlijkeheidsprincipes voorgelegd, voortbouwend op het rapport *Welvaart binnen Grenzen*.⁵³ Deze opties zijn:

- Gelijk reductiepercentage van de milieudruk vanaf het huidige niveau voor ieder land (omdat dan ieder land evenveel inspanning moet leveren om te veranderen).
- Een gelijk budget aan milieudruk per wereldburger (omdat ieder mens gelijk is).
- Een kleiner budget voor rijke landen (omdat deze landen meer draagkracht hebben om zich aan te passen).
- Een kleiner budget voor landen met een grotere historische verantwoordelijkheid voor milieudruk (omdat deze landen hebben al veel schade hebben toegebracht).

De bovenstaande opties staan in volgorde van groot naar klein wat betreft het Nederlands budget voor milieudruk. Bij een gelijk reductiepercentage van de milieudruk (optie 1) hoeft Nederland het minst te reduceren. Dit komt omdat de milieudruk per persoon in Nederland momenteel hoger is dan gemiddeld in de wereld. Als alle landen dus hun milieudruk zouden halveren, blijft er voor Nederland relatief veel ruimte over. Bij een gelijk budget per wereldburger zou Nederland meer milieudruk moeten reduceren, omdat onze milieudruk nu boven het wereldwijde gemiddelde zit. Wanneer draagkracht wordt meegenomen en er van rijkere landen een grotere inspanning wordt gevraagd, moet Nederland een grotere reductie inspanning doen. Nederland hoort immers bij de rijkste landen ter wereld. Als historische verantwoordelijkheid wordt meegerekend, moet Nederland nog grotere stappen zetten, omdat Nederland via kolonisatie en vroege industrialisatie in het verleden al veel milieudruk heeft veroorzaakt.

Volgens onze steekproef hebben Nederlanders een duidelijke voorkeur voor internationale verdeling van het milieu-budget op basis van **gelijke verdeling per persoon**. Een gelijke verdeling per persoon is niet alleen de meest gekozen optie, maar ook het logische compromis, gezien de verdeling van de andere antwoorden.

Welke manier van eerlijk verdelen spreekt jou het meest aan?

Bron: Motivaction, 2025

⁵³ De Argumentenfabriek. (2025). Welvaart binnen Grenzen. [Welvaart binnen grenzen - De Argumentenfabriek](#). Wij hebben de verdelingsprincipes uit dit rapport ingekort en samengevat om te gebruiken in de steekproef, waardoor de bewoording afwijkt van het origineel.

Dit wijkt sterk af van hoe internationale afspraken momenteel worden ingevuld. Op het gebied van klimaat zijn landen vanuit het Parijs-akkoord bijvoorbeeld bezig met het stellen van reductiedoelen ten opzichte van hun eigen uitstoot in het verleden, en worden landen die achterlopen op de reductiepercentages van de EU hierover scheef aangekeken.⁵⁴ Echter, volgens het principe van een gelijke verdeling per persoon loopt de EU zelf achter. Voor Nederland zou het toepassen van dit principe betekenen dat we in 2030 zo'n 20% meer uitstoot moeten verminderen dan waar we nu op af stevenen.^{55,56} Op basis van de eerlijkheidsprincipes uit onze steekproef zou een aanzienlijk hogere ambitie voor zowel Nederland als Europa dus passend zijn.

Hoe organiseren we de verbouwing?

Zoals er meerdere wegen naar Rome leiden, zijn er ook meerdere manieren om de Nederlandse economie binnen planetaire grenzen te krijgen. Het rapport *Welvaart binnen Grenzen* schetst vier mogelijke scenario's, die in de tekst box hieronder worden toegelicht.⁵⁷ Deze scenario's sluiten elkaar niet volledig uit; bepaalde elementen uit verschillende scenario's kunnen in de praktijk gecombineerd worden.

Het meest 'vrije' scenario, lokale gemeenschappen, is niet vaak het favoriete scenario. De andere drie scenario's, (*strengere regels voor iedereen*, *duurzame keuzes sturen* en *slimme technologie*) zijn ieder de favoriet van bijna drie op de tien respondenten.

Gevraagd naar hun minst favoriete scenario, blijkt dat het scenario '*strengere regels*' voor iedereen het minst aantrekkelijk wordt gevonden, gevolgd door *sterke lokale gemeenschappen*. '*Slimme technologie*' en '*duurzame keuzes sturen*' kunnen rekenen op de minste weerstand. De voor de hand liggende conclusie lijkt dat een combinatie tussen '*slimme technologie*' en '*duurzame keuzes sturen*' de grootste kans van slagen heeft.

Sterke lokale gemeenschappen

Lokale gemeenschappen regelen zelf dingen zoals energie, voedsel en zorg, met hulp van een stimulerende overheid. Dit zorgt voor meer natuur en sociale samenhang. Zonder centrale sturing kan het lang duren voor de milieudruk voldoende verlaagd is.

Strengere regels voor iedereen

De overheid stelt veel regels op en verbiedt bepaalde dingen (zoals privéjets of wegwerpmode), investeert veel in publieke voorzieningen en nieuwe ideeën. Hierdoor blijven we binnen de grenzen van de aarde. De kans dat de milieudruk op deze manier snel wordt verlaagd is groot.

Duurzame keuzes sturen

Mensen kiezen zelf wat ze kopen, maar de overheid stuurt naar duurzame keuzes met hogere prijzen en regels. De kans dat de milieudruk op deze manier snel wordt verlaagd is groot.

Slimme technologie

Bedrijven ontwikkelen nieuwe duurzame technologie, met steun van de overheid. Zonder centrale sturing kan het lang duren voor de milieudruk voldoende verlaagd is.

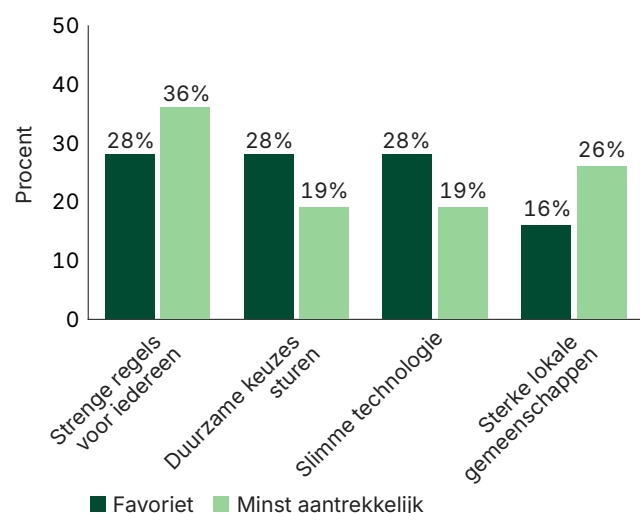
⁵⁴ RTL Nieuws. (2025). Eurocommissaris Hoekstra kritisch op China en mist VS op klimaatop: "Een probleem". [Eurocommissaris Hoekstra kritisch op China en mist VS op klimaatop: 'Een probleem'](#)

⁵⁵ Planbureau voor de Leefomgeving. (2025). Klimaat- en Energieverkenning 2025. [Klimaat- en Energieverkenning 2025](#)

⁵⁶ Planbureau voor de Leefomgeving. (2024). Wat zijn Rechtvaardige en Haalbare Klimaatdoelen voor Nederland? [Wat zijn rechtvaardige en haalbare klimaatdoelen voor Nederland?](#)

⁵⁷ De Argumentenfabriek. (2025). Welvaart binnen Grenzen. [Welvaart binnen grenzen - De Argumentenfabriek](#). Wij hebben de vier scenario's uit dit rapport ingekort en samengevat om te gebruiken in de steekproef, waardoor de bewoording afwijkt van het origineel.

Wat vind jij dat de overheid moet doen om te zorgen dat de Nederlandse economie binnen de planetaire grenzen van de aarde blijft?

Bron: Motivaction, 2025

Een diepere duik in de data geeft echter een ander beeld, dat aansluit bij recent onderzoek van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, en ook bij de hierboven besproken eerlijkheid.⁵⁸ Dit onderzoek toont aan dat het huidige verduurzamingsbeleid, afgestemd op "het verleiden van burgers en bedrijven die veel vervuiling veroorzaken om zich aan te passen", voor veel mensen oneerlijk voelt. Dit huidige beleid komt erg dicht bij de optie 'Duurzame keuzes sturen'. Deze richting wordt ook in het nieuwe coalitieakkoord grotendeels doorgezet, door bijvoorbeeld elektrisch rijden fiscaal aantrekkelijk te houden en maatwerkafspraken door te zetten.⁵⁹ Hoewel dit op papier economisch efficiënt lijkt, blijkt in de praktijk dat met name groepen met een hoger inkomen profiteren van de bijbehorende subsidies en de belastingen kunnen dragen, terwijl minder kapitaalkrachtige burgers in de knel komen.

Ook in onze steekproef zien we dat 'duurzame keuzes sturen' juist onpopulair is bij mensen met een praktische opleiding, vaak ook mensen met een lager inkomen.

Deze groep blijkt in onze steekproef minder overtuigd van de noodzaak van duurzaamheidstransities en is vaak minder op de hoogte van de problemen die spelen. Het is cruciaal hen mee te krijgen in transitie om ze inclusief in plaats van gepolariseerd te maken. Binnen deze groep is er juist de meeste steun te vinden voor 'strenge regels voor iedereen', gevolgd door 'slimme technologie'.

Misschien lijkt het nu logisch om uitsluitend in te zetten op 'slimme technologie'. Dit wordt door veel sociale groepen omarmd als favoriete scenario en, minstens zo belangrijk, kan op weinig weerstand rekenen. Dit lijkt ecologisch echter onverantwoord; het bereiken van planetaire grenzen kan in dit scenario immers lang duren. Ook het empirische feit dat de milieuefficiëntie van innovatie vaak teniet wordt gedaan door toenemend gebruik, maakt deze route op zichzelf te weinig om als plan te dienen.⁶⁰ Zo is bekend dat voor zowel de grondstoffentransitie⁶¹ als voor de energietransitie⁶² de potentiële besparingen van technologische ontwikkeling (deels) teniet worden gedaan door toegenomen gebruik. Door innovatie wordt het namelijk goedkoper, en dus winstgevender, om meer grondstoffen of energie te gebruiken. Dit fenomeen staat ook wel bekend als de Jevons-paradox. Hoewel technologie dus een goed middel kan zijn om milieudruk te verlagen, moet dit gecombineerd worden met ander beleid. Dit andere beleid moet ervoor zorgen dat technologie zich daadwerkelijk richt op verduurzaming, en dat de potentiële duurzaamheidswinsten ook echt behaald worden.

Een breed gedragen coalitie voor duurzaamheidstransities vraagt dus waarschijnlijk om een combinatie van op duurzame keuzes sturen, slimme technologie en strenge regels voor iedereen. De valkuil van op duurzame keuzes sturen is dat eerlijkheidsoverwegingen, zowel in proces als verdeling, onvoldoende worden meegenomen. Rechtvaardigheid zou juist een bouwsteen van succesvol en sociaal geaccepteerd klimaatbeleid moeten zijn.⁶³

⁵⁸ Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur. (2025). Eerlijk Verduurzamen: Randvoorwaarden voor Rechtvaardig Beleid. Den Haag. [Eerlijk verduurzamen: randvoorwaarden voor rechtvaardig beleid](#)

⁵⁹ D66, VVD & CDA. (2026). Aan de Slag, Bouwen aan een beter Nederland. Coalitieakkoord 2026-2030.

⁶⁰ Dit fenomeen staat bekend als de Jevons-paradox.

⁶¹ Santos, T. V. D., Alvez, S. M. D., Sehnem, S., & Julkovski, D. J. (2025). The Circularity Paradox: The Rebound Effect, Governance, and the Limits of Corporate Sustainability. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*.

⁶² Fix, B. (2024). A Tour of the Jevons Paradox: How Energy Efficiency Backfires. *Real-World Economics Review*, (108 (Supplement)), 40-64.

⁶³ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2023). Rechtvaardigheid in Klimaatbeleid. Over de Verdeling van Klimaatkosten. *WRR-Rapport 106*. Den Haag. [Rechtvaardigheid in klimaatbeleid. Over de verdeling van klimaatkosten | WRR](#)

Hoe kunnen beleidsmakers transitie versnellen?

In onze steekproef wordt eens te meer helder dat er brede steun is voor transitie. We zien ook een vrij brede overeenstemming dat de overheid een rol te spelen heeft in het organiseren van duurzaamheidstransities. Voor zowel het respecteren van planetaire grenzen, het tegengaan van klimaatverandering en biodiversiteitsverlies en voor het verlagen van de CO₂-uitstoot, kijken Nederlanders het vaakst naar 'iedereen' of specifiek 'de overheid' in vergelijking met andere actoren. Verkeerd beleid, waarbij slechts een deel van de bevolking profiteert, kan dit draagvlak ook teniet doen. Polarisatie ligt op de loer. Dus waar moeten beleidsmakers op letten om deze rol succesvol te spelen?

Draagvlak

Om succesvol beleid te bedenken en te implementeren is draagvlak onmisbaar. Draagvlak voor verandering begint bij erkennen dat het huidige systeem onhoudbaar is. Bewustzijn van de onduurzaamheid en ongelijkheid van onze huidige economie zal helpen om mensen mee te krijgen in veranderingen. Dit blijkt ook uit onze steekproef: mensen die geloven dat we voor grote duurzaamheidsuitdagingen staan, steunen transitie overtuigender. Ook op het gebied van planetaire grenzen zien we dat bewustzijn over milieudruk en ongelijke verdeling de steun voor verandering vergroot.

Tips voor transitiebeleid in de polder

1. Communiceer helder over nu en hoopvol over de toekomst

Voor beleidsmakers, politici en andere leiders gelden twee dingen tegelijkertijd: helder en eerlijk communiceren en een visie hoe om te gaan met de uitdagingen. Mensen moeten overtuigd raken of blijven van de noodzaak tot transitie. Zonder urgentie is snelle verandering een utopie. Heldere communicatie over de grote uitdagingen waarvoor we nu voor staan, gericht op zo'n breed mogelijke groepen van de bevolking, kan hierbij helpen. Naast de steun voor transitie kan dit mogelijk ook de polarisatie die we op sommige onderwerpen zien beperken. Dit kan de vorm aannemen van bewustwordingscampagnes via (sociale) media en verankering in het onderwijs. Ook fysieke verspreiding, bijvoorbeeld door buurtinitiatieven of kunstinstallaties in de openbare ruimte, kan helpen met bewustwording. Echter, alleen bewustwording van problemen kan ook verlamdend werken. Een visie op hoe

we onze maatschappij en individuele levens eruitzien na een transitie kan de hoop bieden die aanzet tot actie. Het is dus cruciaal om niet alleen helder te communiceren over de uitdagingen waar we nu voor staan, maar ook hoopvol over de toekomst. Meer vrije tijd, een gezonder leven, een lagere energierekening, minder stress over inkomenszekerheid en een gelijkere samenleving zijn allemaal voordelen die uit transitie kunnen voortkomen. Gebruik dat lonkend perspectief om mensen te verleiden.

2. Organiseer het rechtvaardig

Veranderingen kunnen echter ook pijn doen. Afscheid nemen van bestaande dingen zorgt voor winnaars en verliezers. In onze steekproef, evenals in andere onderzoeken, zien we een roep om eerlijkheid. Dit wordt bijvoorbeeld zichtbaar in de weerstand tegen '*duurzame keuzes sturen*' onder lager opgeleiden. Transitiebeleid richt zich tot nu toe vaak op individuele verantwoordelijkheid en prijsignalen, wat overeenkomt met het scenario '*duurzame keuzes sturen*'. Het eerlijkeheidsprincipe van een ongeveer gelijke verdeling van milieuruimte per persoon is echter niet verenigbaar met een aanpak die (vooral) inzet op prijsprikkels.

Een voorbeeld uit de praktijk illustreert dit. De reguliere verhoging van een brandstofbelasting ontketende in 2018 de '*gilets jaunes*' protesten en rellen.⁶⁴ De onvrede kwam voort uit het sentiment dat een auto voor Fransen buiten de grote steden een steeds moeilijker te betalen noodzaak werd, terwijl de belasting voor rijke stedelijke Fransen veel minder uitmaakte. Hoewel prijsbeleid op papier economisch efficiënt is, bestaat er niet altijd sociaal draagvlak voor, ook niet als mensen (generiek) gecompenseerd worden voor de verhoging van onduurzame consumptie. Door rechtvaardigheid een integraal onderdeel te maken van transitiebeleid, kan draagvlak vergroot worden.

Rechtvaardigheid verankeren in transitiebeleid kan op meerdere manieren.⁶⁵ Procedureel helpt het om mensen uit verschillende hoeken in de samenleving te betrekken bij besluitvorming. Met betrekken bedoelen we niet slechts een informatieavond over al voorgenomen plannen, maar echt volwaardige deelname aan het besluiten over de verdeling van lusten en lasten. Daarnaast zou het goed zijn om de effecten van voorgenomen maatregelen te toetsen op verdelende rechtvaardigheid: wie wint of verliest nou eigenlijk door deze maatregel? Dit soort inzicht helpt om vervolgens te besluiten of deze verdeling als rechtvaardig wordt gezien, of dat aanpassing nodig is. In het voorbeeld van de *gilets jaunes* had expliciete aandacht voor de

⁶⁴ BBC News. (2020). *Gilets Jaunes*. [The gilets jaunes - BBC News](#)

⁶⁵ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2023). *Rechtvaardigheid in Klimaatbeleid. Over de Verdeling van Klimaatkosten. WRR-Rapport 106*. Den Haag. [Rechtvaardigheid in klimaatbeleid. Over de verdeling van klimaatkosten | WRR](#)

kosten bij specifieke groepen bijvoorbeeld kunnen leiden tot uitzonderingen of herstellende rechtvaardigheid, zoals financiële compensatie. Dergelijke compenserende maatregelen zijn economisch vaak niet efficiënt, maar wel noodzakelijk om mensen mee te krijgen.

3. Maak voordelen snel merkbaar

We hebben het belang van een verleidelijke en duidelijk gecommuniceerde langetermijnvisie al besproken. Beleidsmakers kunnen deze voordelen verder benutten door ze snel voelbaar te maken. Het isoleren van huizen zorgt bijvoorbeeld direct voor een lagere energierekening; een voordeel dat meteen merkbaar is. Door een grootschalige isolatiecampagne wordt het een stuk makkelijker om vervolgens de pijnlijkere maatregelen, zoals het beprijzen van aardgas of het gasvrij maken van woningen, te accepteren. Het Nationaal Isolatie Offensief uit het coalitieakkoord is wat ons betreft dus een goed voornemen.⁶⁶ Dit soort snelle individuele voordelen kunnen ook helpen om de mensen die niet ecologisch gemotiveerd zijn mee te krijgen; je hoeft immers niet om het klimaat te geven om voor een lagere energierekening of betere gezondheid te zijn.

4. Gebruik technologie, maar reken niet op magie

Innovatieve technologie kan helpen om menselijk welzijn te bieden met minder milieudruk. Voorbeelden als zonnepanelen, energiezuinigere apparaten en circulair plastic illustreren dit. In onze steekproef kan slimme technologie dan ook leunen op veel steun en weinig weerstand in onze steekproef. Voor beleidsmakers is het echter cruciaal om te voorkomen dat technologische winst wordt op geconsumeerd (Jevons-paradox). Dan gaan de mogelijke duurzaamheidswinsten namelijk verloren. Beleidsmakers zullen er dus met regels voor moeten zorgen dat technische efficiëntie ook tot reële besparingen leidt. Een goed voorbeeld zijn elektrische auto's. De batterijen die nodig zijn voor elektrische auto's worden steeds goedkoper, deels door innovatie.⁶⁷ Dit is mooi nieuws; een elektrische auto wordt steeds aantrekkelijker in vergelijking met auto's die rijden op fossiele brandstoffen. Echter, de efficiëntere en goedkopere batterijen zorgen er ook voor dat elektrische auto's steeds groter en zwaarder worden en ondertussen met een steeds grotere batterij worden uitgerust.^{68,69} Deze grote batterijen in zware auto's zorgen er dus voor dat de technische winst uit efficiëntere batterijen maar ten dele wordt gebruikt voor verduurzaming. Beleidsmakers zouden hierop in kunnen grijpen door bijvoorbeeld een bovengrens in te voeren voor de capaciteit van een batterij in een personenauto.⁷⁰ Zo zouden ze kunnen voorkomen dat er grondstoffen worden gebruikt om onnodig grote batterijen voor onnodig zware auto's te maken. Innovatie zal een onderdeel moeten zijn van verduurzaming, maar rekenen op technologie zonder hier verder richting aan te geven, is wensdenken.

⁶⁶ D66, VVD & CDA. (2026). Aan de Slag, Bouwen aan een beter Nederland. Coalitieakkoord 2026-2030.

⁶⁷ International Energy Agency. (2025). Global EV Outlook 2025 – [Electric vehicle batteries. Electric vehicle batteries – Global EV Outlook 2025 – Analysis - IEA](#)

⁶⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek. (2025). Personenauto's steeds langer, breder en zwaarder. [Personenauto's steeds langer, breder en zwaarder | CBS](#)

⁶⁹ European Alternative Fuels Observatory. (2026). Electric vehicle model statistics. [Electric vehicle model statistics | European Alternative Fuels Observatory](#)

⁷⁰ Alcott, B. (2005). Jevons' paradox. *Ecological economics*, 54(1), 9-21.

Conclusie

Nederland staat voor grote uitdagingen. In deze vooruitblik op 2026, gebaseerd op een representatieve steekproef, concluderen we dat Nederlanders zich hier duidelijk van bewust zijn. Klimaatverandering prijkt bovenaan het lijstje met zorgen, waarbij ook gewapend conflict een prominente plaats inneemt. Ook biodiversiteitsverlies wordt in toenemende mate als probleem gezien. Nederlanders passen daarnaast ook gestaag hun eigen levensstijl aan; zo eet al 23% van de mensen geen of weinig vlees. We zien ook dat, hoewel een meerderheid van de mensen klimaatverandering en biodiversiteitsverlies als serieuze problemen zien, er een kleine maar groeiende groep die deze problemen niet als serieus ziet. Deze polarisatie is, hoewel te verklaren, een mogelijke bedreiging voor breed gedragen transitities. Toch willen Nederlanders overwegend veranderen. Zo is er, net als vorig jaar, brede steun onder Nederlanders voor de transitities waar Triodos Bank zich hard voor maakt.

Planetaire grenzen zijn behoorlijk onbekend bij Nederlanders. Desalniettemin vindt een eerlijke verdeling van milieudruk belangrijk. Een gelijk 'budget' per persoon in de wereld is de favoriete optie van Nederlanders voor het verdelen van deze milieudruk, waarbij een grote groep mensen ook ingrijpende persoonlijke beperkingen zou accepteren om binnen dit eerlijke deel te blijven. Gevraagd naar de favoriete manier van Nederlanders om binnen planetaire grenzen te komen, blijken meerdere opties ongeveer evenveel voorstanders te kennen. Inzetten op *slimme technologie* kan rekenen op veel steun en weinig weerstand. Hoewel dit ook geldt voor *'duurzame keuzes sturen'*, is deze optie onpopulair bij de groep praktisch opgeleiden, die sowieso minder overtuigd zijn van de noodzaak tot transitities. Eventuele veranderingen zouden zij juist liever organiseren via *'strengere regels voor iedereen'*.

Op basis van deze resultaten raden wij beleidsmakers aan om transitiebeleid te ontwikkelen op basis van draagvlak. Helder communiceren over de problemen waarin we verkeren, bijvoorbeeld via bewustwordingscampagnes, kan gepaard gaan met hoopvolle visies van een Nederland na transitie. Een focus op rechtvaardigheid, zowel in het besluiten over als in de effecten van transities, zou ook helpen een breed draagvlak te creëren en behouden. Transities bieden ook duidelijke voordelen. Door deze voordelen snel bereikbaar te maken, kunnen mensen met diverse motivaties worden verleid om mee te doen. Slimme technologie kan zeker helpen om te verduurzamen, maar dit werkt alleen wanneer beleid de Jevons-paradox weet te doorbreken. Zo zien wij samen een weg naar succesvolle transitities in de polder.

Adres

Hoofdstraat 10
Driebergen-Rijsenburg
PO Box 55
3700 AB Zeist
The Netherlands
Telephone +31 (0)30 693 65 00
www.triodos.nl
www.triodos.com

Publicatie

Februari 2026

Tekst

Hans Stegeman
Ernst Hobma

Onderzoek

Motivaction

